I

Relacions amb els musulmans

Les relacions entre els musulmans i els estats peninsulars han estat múltiples a l'Edat mitjana, i, bé que van apareixent documents que hi projecten cada vegada més llum, encara en resten, als nostres arxius, bastants per explorar. Les grans directrius que regiren la política d'aquestes relacions són conegudes en els elements fonamentals, però no tant en llurs detalls.

La primera gran preocupació dels reis de la Corona de Catalunya-Aragó, com també dels de Castella i de Portugal, fou la *reconquesta* de les terres envaïdes pels musulmans des del segle VIII: rebutjar els moros cap al sud i, si era possible, foragitar-los a l'altra banda de la mar, això és, tornar-los a l'Àfrica i assegurar-s'hi els punts de suport necessaris perquè no tornessin a intentar la invasió. En aquesta empresa es barrejaven, naturalment, diverses motivacions: la *religiosa,* primordial en aquella època — la creu contra la mitja lluna —; la d'*expansió territorial i de població,* a fi d'augmentar la puixança pròpia i d'afeblir la de l'enemic, i altres raons *econòmiques, socials, culturals* i de tota mena.

Després de nombrosos alts i baixos, de flux i reflux en les vicissituds de la reconquesta, al segle XIII semblava que hom arribava al final d'ella, quan queien, davant l'embranzida castellana, Còrdova, Sevilla, Tarifa i Gibraltar i, davant l'impuls de la corona catalano-aragonesa, cedien les Balears, València i les illes de Sicília, Sardenya, Malta, Pantel·lària, Gerba, Gozo i Querquens; deixant de banda les expedicions dels uns i dels altres pel litoral nord-africà marroquí i barbaresc, fins als ports tripolitans. En tot aquest període, els musulmans, sense deixar de lluitar, anaren batent-se en retirada. I molts reietons o soldans acceptaren el vassallatge dels reis cristians: per exemple, el de Tunis, el qual, el 1313, es féu tributari del monarca català.

II

Projecte de croada contra Granada (1329-1331)

A la primera meitat del segle XIV, el 1329, Alfons XI de Castella i Alfons *el Benigne* de Catalunya-Aragó projectaren una croada per a la conquesta de Granada. Després d'haver estat acordat a Tarassona, el 6 de febrer d'aquell any, que cap dels dos reis no signaria una pau o treva sense el consentiment de l'altre, el de Castella féu fracassar l'empresa en acordar per separat la pau amb el de Granada. Els recels dels castellans, que consideraven la conquesta de Granada com un afer exclusiu, anullaren l'impuls dels catalans i els aragonesos, als quals el Pontificat i els reis de França i de Bohèmia havien promès ajut. El rei de Catalunya-Aragó no volgué signar la pau, i restà en una situació no gens lluïda, en romandre sense efecte els importants preparatius fets amb vista a la Croada projectada. [1]

III

Reacció musulmana (1331-1337)

Durant els preparatius cristians contra els moros de Granada, que, si haguessin estat duts a cap, haurien potser avançat el final de la reconquesta més d'un segle i mig, els granadins cercaren el suport dels sarraïns de l'altra banda de l'estret, on s'anaven concentrant els benimerins, darrera onada d'importància de les tres que intentaren de restablir el domini musulmà a tota la Península.

Vers el 1331 s'esdevé el fet crucial que els sarraïns passen a l'atac. Els de Granada devasten aquell any les fronteres del regne de València, refiant-se probablement que la pau amb Castella i les dissensions observades entre aquesta i Catalunya-Aragó els permetria l'atac amb unes possibilitats d'èxit més grans. [2]

El 1333 els marroquins, envalentits, recobren Gibraltar dels castellans, i el 1335 els nord-africans d'Ifriquiya recuperen Gerba i els Querquens dels catalans. [3]

[1] Ferran Soldevila, *Història de Catalunya* [2] (Barcelona 1963), 440-441; Jerónimo Zurita, *Anales de la Corona de Aragón* (Zaragoza 1610), l. VII, cap. VII.
[2] Zurita, l. VII, cap. XV.
[3] Id., l. VII, caps. XVIII i XXV.

El 24 de gener de 1336 mor el rei Alfons *el Benigne* i puja al tron Pere *el Cerimoniós*. El rei de Granada i altres grans dignataris d'aquella Cort li trameten lletres d'enhorabona. El 26 de març d'aquell mateix any és prorrogat el tractat de pau, signat deu anys abans, per cinc anys més, bé que els incidents continus provocats pels pirates sarraïns feien perillar aquella pau a cada moment.[4]

Al Marroc, el soldà Abu-l-Hassan *el Merinida,* que havia pujat al tron el 1331, després de vèncer el seu germà Abu-Alí, s'apoderà de Tlemecèn el 1337 i, probablement el mateix any,[5] destronà el rei Hamed de Tunis, el fill del qual, Mohamed ibn Hamed, sollicità l'ajut del rei Pere. Aquell projectava la creació d'un gran imperi.

Després de la treva oficial, els granadins, en connivència amb els marroquins, preparaven homes i pertrets i avançaven els peons i els cavalls amb què pensaven, arribat el moment, de vèncer els reis cristians.

Abu-l-Hassan, preocupat pel domini de la mar, que compartien l'esquadra catalana, sota les ordres de l'almirall Jofré Gelabert de Cruïlles, i la de Castella, sota les de l'almirall Jofré Tenorio, cercava aliats en els genovesos, tradicionalment mariners, que ben sovint anteposaven l'odi als rivals — mercaders del Principat, valencians o mallorquins — i els interessos comercials a les costes nord-africanes, a tota altra consideració de tipus religiós. Gairebé sempre foren aliats dels musulmans contra els cristians: primer de tot, el negoci.

Zurita diu poca cosa d'aquest període del 1336 al 1338:

> «En esta coyuntura se publicó una grande y nueva expedición que el rey de Marruecos, que se llamaba rey de Cartago y Señor y Príncipe de toda España, emprendía de passar a la conquista della con increíble número de gente de cavallo y de pie».[6]

He trobat, però, diversos documents inèdits que vénen a omplir un tal buit.

El 1337, el rei Pere, que feia a penes un any que havia succeït al seu pare i que ja tenia altres qüestions ben greus a resoldre, és informat per diferents conductes dels preparatius del rei del Marroc, que es disposa a envair els seus dominis per la part de València.

[4] Id., l. VII, cap. xxix.

[5] Angel Canellas, *Aragón y la empresa del estrecho en el siglo XIV: Nuevos documentos del Archivo Municipal de Zaragoza, EEMCA,* 2 (1946), 7-73, doc. 8, ho data entre claudàtors, el 1336. Els documents publicats per Canellas són d'un gran interès per a la reconstrucció del problema que intentem aci de resoldre.

[6] Zurita, l. VII, cap. xxxix.

Amb l'activitat que el caracteritza, pren les mesures destinades a proveir ràpidament a les necessitats més immediates, particularment al regne de València, més exposat a les incursions i als atacs de la morisma. No negligeix, d'altra banda, de cercar ajuts econòmics i suport en els seus regnes i, d'una manera especial, per via diplomàtica, a Castella i prop del Papa, i fins i tot, mitjançant una acció diplomàtica paral·lela, intenta la pau amb Granada.

IV

Mesures preventives a l'interior (1337)

Abans que tot, el rei s'adreça, el 3 de març de 1337, a Guillem de Cervelló, «gerenti vices procuratoris» al regne de València, perquè prepari amb tota urgència la defensa de les costes d'aquell regne, amenaçat per les naus i les gents armades del rei del Marroc, segons notícies dutes per alguns genovesos:

> «Petrus ... nobili et dilecto consiliario nostro Guillelmo de Cervilione, gerenti vices procuratoris in regno Valencie, salutem ... Cum pro parte juratorum et proborum hominum civitatis Valentie intelexerimus quod, ut didiscerunt pro certo, Januenses et alie gentes regis Marrochorum veniunt et venire intervenerunt cum galeis et armis vaxellis armatis contra Regnum nostrum Valentie et inferant malum et dampnum ibidem, idcirco volumus et mandamus quatenus providendo ordinetis in partibus marinis Regni predicti alimaras que fiant juxta numerum galearum et vaxellorum predictorum ac etiam mandetis ex parte nostra fortiter et districte hominibus Aljazire, Cullarie, Corbarie et aliorum locorum regni predicti in dictis partibus constitutis quod ad loca in quibus alimaras ipsas viderint in continenti attendant tam equitis quam peditis valeant resistere inimicis. Et nichilonimus requiratis procuratorem incliti infanti Petri, comes Rippacurcie et Impuriarum patri nostri karissimi necnon comitem Terre Nove ac venerabilem Vitalem de Vilanova comendatorem Montisalbani et alios generosos habentes vassallos et loca in partibus marinis pretactis, quod in locis suis similia facere teneantur vosque discurratis per dictas partes marinas in prima lunacione veniente et aliis temporibus necessariis cum comitiva equitum et peditum armatorum ad resistendum nostris inimicis predictis prout per vos super hoc fidem credulam et indubiam adhiberi. Datum in villa Castilionis campi Burriane sub ... .v. idus marcii anno Domini .M°.CCC°.XXX°. septimo. Johannis Petri mandato domini regis». [7]

Veiem, doncs, per aquest document, que el rei ordena a Guillem de Cervelló que siguin enceses *alimares* o fogueres que avisin per on es presenta l'enemic, a fi que els homes de peu i de cavall de les poblacions i dels senyors que són esmentats puguin acudir-hi en veure el senyal, i que es

[7] ACA, C, r. 1111, f. 66v.

mantingui la vigilància constant del mateix Guillem, amb la seva comitiva de cavallers i de peons armats, que han de recórrer el litoral sempre que els semblarà necessari.

El 17 de març de 1337, el rei Pere adreça una convocatòria a les ciutats i viles de Catalunya — Lleida, Girona, Vic, Urgell, Manresa, Cervera, Vilafranca, Montblanc, Tàrrega, Camprodon, Berga, Figueres, Igualada, Piera, Besalú, Vilagrassa, Terrassa, Prats — perquè designin síndics, procuradors i nuncis que vagin a Barcelona, vers on s'encamina el monarca, per tal de reunir-hi un Consell que s'ocupi del perill imminent de la invasió sarraïna del rei del Marroc i d'estudiar les mesures necessàries per a prevenir-lo:

> «Petrus ... dilectis suis paciariis et probis hominibus civitatis Ilerde salutem ... Cum Nos de presenti accedamus ad civitatem Barchinone ut in ibi habito diligenti tractatu et consilio provideamus taliter de preparacio quia voleamus obviare futuris periculis que in Regnis et terris nostris propter passagium Regis Marrochorum ad partes Ispanie, de quo ex plurimum fidedigne ad relationem nobis constat possent de facili evenire; ea propter vobis dicimus et mandamus quatenus visis presentibus constituatis ex vobis certos sindicos procuratores et nuncios habentes potestatem prestandi nobis super hoc consilium et qui nobiscum esse debeant in civitate Barchinone predicta quarta die presente mense marcii exeunte. Et quia sigilla nostra maiora non habeamus, cum propter diversorum negociorum expedicionem in civitate Valencie remanssissent, presente sigillo nostro secreto jussimus expedire. Terrachone .XVI. kal. aprilis anno Domini .M°.CCC°.XXX°.VII°. Johannis Petri mandato regio facto per dominum Infantem Petrum.
>
> Similes fuerint misse... a Girona, Vic, Urgell, Manresa, Cervera... [8]

D'altra banda, el 18 de novembre del mateix any 1337, el monarca escriu als jurats i als prohoms de la ciutat de València perquè sostinguin amb totes llurs forces i tots llurs diners els esforços de l'almirall Jofré Gelabert de Cruïlles i del batlle del regne de València, Arnau Morera, en l'organització d'una armada contra el rei del Marroc:

> «Petrus ... fidelibus nostris juratis et probis hominibus civitatis Valentie salutem ... Quia Nos nobili et dilecto consiliario et admiranto nostro Jaufrido Gilaberti de Crudillis et dilecto consiliario nostro Arnaldo de Moraria baiulo regni Valencie generali, fideli subthesaurario nostro, Petrus de Boscho, de intentione super habendis procurandis et mutuo recipiendis magnis peccunie summis et aliis nonnullis necessariis pro armata felici, quam noviter in dicta civitate fieri et parari facimus, contra perfidum Marrochorum Regem plenarie duximus informandos, propter fidelitatem requirimus ac vobis mandamus quatenus ipsorum relatibus fidem credulam et indubiam prebeatis et super hiis et pro nostra parte que vobis retulerint assistatis auxilio consilio et favore ipsaque adimpleatis effectu, sicut nobis placere cupitis et servire. Dat. Calat(aiubi) .XIIII. kal. decembris anno Domini .M°.CCC°.XXX°.VII°.». [9]

[8] Id., f. 68 v.
[9] Id., f. 38 v.

Sobre les galeres que hom va armant, no tan solament a València, sinó també en altres punts, així com a Mallorca, llavors encara separada, llegim, en un document del 2 de novembre de 1337 amb instruccions a l'ambaixador enviat davant el Papa, que estudiarem més endavant, aquesta afirmació del rei:

> «... entenem a anar de continent a València per fer armar allí galees, axí que entre Nós e el rey de Mallorques ne entenem d'armar com pus tost puxam .XXX. per fer resistència a les armades del dit rey de Marrochs ... ».

És a dir, que el *Cerimoniós* donava com a segur l'ajut del rei de Mallorca.

V

Reacció diplomàtica de Pere el Cerimoniós (1337)

Davant les notícies que li arriben dels preparatius del rei del Marroc, el rei Pere, el 1337, tramet el seu conseller Ramon de Boïl a la Cúria Pontifícia, com a ambaixador, perquè comuniqui al papa els moviments de tropes i de vaixells que han estat observats al Marroc i per la zona de l'Estret i sol·liciti el seu ajut:

> «... e·l dit rey de Marrochs nulla hora no ha cessat ni cessa de fer passar en les parts d'Espanya cavalleria e gent de peu e viandes e armes e altres aparellaments. E fa fer lo major aparellament de galees que jamés fos fet per moros. Les galees sues han barrejat un loch en lo regne de València, en terme de Calp, apellat Benahiza, e preses cinc lenys de nostres gents, e an fet dan en la orta de Alacant, per la qual rahó Nós nos entenem a anar de continent a València per fer armar allí galees, axí que entre Nós e el rey de Mallorques ne entenem d'armar com pus tost puxam .XXX. per fer resistència a les armades del dit rey de Marrochs ... .IIII. idus novembris .M.CCC.XXXVII.». [10]

El conseller i ambaixador Ramon de Boïl anà a Roma proveït de credencials i d'unes instruccions detallades per a la seva acció diplomàtica davant el summe pontífex, en les quals li precisaven que fes comprendre al sant pare el greu perill a què la Cristiandat era exposada. De la documentació sembla desprendre's una certa reticència del pontífex a l'ajut sol·licitat pel rei Pere, per la qual cosa aquest escriu a l'ambaixador, en aragonès:

> «De Nós don Pedro ... al amado consellero nostro Ramon Boyl, salut e dilecció. Recebiemos una letra vostra agora nuevament a Nós embiada en la qual nos fazedes saber largament de los affers, e assí a las cosas en aquella contenidas

[10] Id., f. 22.

vos respondemos, primerament a lo que nos significastes que vós dudávades que·l padre sancto creyese en res que fray Pere Compte, clérico de Marruechos, le demostrasse del gran apparellamiento que·l rey de Marruechos faze, porque d'él y era mal informado, segunt a vós fue dado a entender.

Queremos e vos dezimos que de part nostra suppliquedes e enformedes al padre que él quiera guardar e oyr sobre la mandadería qu'él aduze, e si trueba aquella seer verdadera o peligrosa, puesto que·l dicto fray Pere sea enculpado de algunas cosas de las quales Nós por freyres menores ni otras personas algunas res no avemos entendido, por esto salvando siempre su sanctidat non deve menosprezar aquello que puede tornar en peligro grant e evident de toda Cristiandad.

Et si oyda su relación el dicto padre sancto non vos quiere dar cierta respuesta sobre la ayuda por Nós demandada, supplicat a la sua sanctitat que quiera a lo menos prometer e mandar ayuda cierta a Nós aquella que en bien aurá pora en aquel caso de el rey de Marruechos veniesse cuentra Espanya et assí sobre esto como en ayudar en aquello que buenamente podredes al dicto efecto feyt-hi vuestro poder ... Dada en Valencia sus nostro siello secreto .x. días andados del mes de deziembre en el anyo de nostro Senyor mil .ccc. trenta e siet. Francisco de Prohome, mandato regio facto per dominum infantem Petrum.» [11]

A la clàusula final veiem la intervenció del secretari Francesc de Prohom, que després fou el guarda-segells del rei, i la de l'infant Pere, oncle del monarca, el qual, l'any següent, fou designat canceller reial. En aquest cas, l'infant transmeté l'ordre de redacció del document diplomàtic.

VI

Serveis d'informació secreta (1337)

Els serveis d'informació secreta, que avui anomenaríem d'espionatge i de contraespionatge, han existit sempre, bé que sense els mitjans tècnics actuals. Al moment que estudiem ací hem pogut llegir a la documentació que les notícies de la invasió organitzada pel rei del Marroc arribaren a través de navegants o mercaders genovesos, per mitjà de frares menors i d'altres persones.

És curiós un document que es troba entre la correspondència del rei Pere: una lletra del 3 de març de 1337 del monarca a Bernardo de Cáceres, denominat «alcaydo christianorum de Marrochis», desproveïda del protocol i de l'escatocol propis de tota lletra reial. Per tal que, a la mateixa Cancelleria, no dubtessin d'aquesta carta o no la consideressin com una falsificació, hom hi diu expressament: «fuit mandatum fieri sub hac forma ne videatur mitti ex parte domini Regis». Tota precaució era poca, a fi de no exposar els con-

[11] Id., f. 55 v.

fidents i informadors a les represàlies dels moros. La lletra és escrita en termes generals, pels quals hom no pogués inculpar ningú de res, però els interessats aleshores comprenien i els historiadors avui poden llegir entre línies de què es tractava:

> «Hec littera fuit directa Bernardo de Caceres [?] alcaydo christianorum de Marrochis et fuit mandatum fieri sub hac forma ne videatur mitti ex parte domini Regis.
>
> Sapiats, senyor, que avem reebuda una vostra carta la qual nos ha portada novellament Pere Aznar, en la qual avia quatre fulles de paper scrits de totes parts e una ceduleta pocha en la qual éran scrits los afers fort largament, e aquella bé entesa, vos faz saber que·us agraïm fort ço que feyt avets et confiam de vós que farets d'ací enant; per què·us pregam que continuets la bona obra per vós empeçada, car per cert Nós observarem vostres bons conseylls e ja avem comensat enseguir aquells segons el dit Pere vos recontarà pus largament. Quant allò que nos fets saber dels affers vostres, e sobre lo deliurament, entenem que adés no·s poria fer en la forma que nos avets fet assaber, perquè poria seyr gran perill al temps d'ara, mas emperò en serta y entenem pendre carreres et vias aquelles que vós fets saber o altres per què los affers vendran a bona fi et degut acabament, et non dubtets del feyt vostre, car com de ço donar sia bo consell a profit e honor vostre e vos serà fet sinse dubte alcuna. Als altres affers del desliurament de christians, vos fem saber que no entenem que·s pogués acabar al temps d'ara e seria fort periglós, mas emperò entenem-hi pensar vies e carreres en lo deliurament. Dat' en València, a .III. dies del mes de març anno Domini .M°.CCC°.XXX°. septimo. Franciscus de Prohome, mandato regio facto per Petrum Bosch subthesaurarium.» [12]

Aquests *alcaids* (de l'àrab *al-qâ'id)* exercien funcions judicials en els litigis criminals i civils entre llurs correligionaris, i venien a ésser com els caps de la comunitat cristiana. A vegades acumularen prerrogatives i tasques consulars. Informat per un d'ells, Bernardo de Cáceres, el rei li agraeix els *bons conseylls* que li ha donat i es proposa de seguir-los.

VII

Intents de pau amb el Marroc (1338)

El 1338, Pere *el Cerimoniós,* que ja ha d'atendre a molts d'altres problemes, tracta d'establir la pau amb el rei del Marroc que ell designa amb el nom d'Albuhacem, per Abu-l-Hacem, o, millor, Abu-I-Hassan, i és el soldà marroquí que, d'ençà de l'ascensió al tron el 1331, intenta de formar un gran imperi musulmà.

[12] Id., f. 64.

El 6 de maig de 1338, el rei Pere escriví al batlle general de València, Arnau Morera, per tal de comunicar-li que havia iniciat negociacions de pau amb el rei del Marroc i que, a fi d'evitar incidents navals que poguessin provocar una ruptura, trametia el porter reial Arnau Tarragó amb instruccions per a l'almirall Jofré Gelabert de Cruïlles; per això li ordenava que posés sense triga a la disposició del porter reial una sagetia armada en la qual aquest pogués anar en cerca de l'almirall i complir la seva missió:

> «Don Pedro ... Al amado consellero nostro Arnalt de Morera, bayle general del regno de Valencia salut ... Fazemos-vos saber que por razón de algunos tractamentos que se fazen entre Nós e el rey de Marruechos, los quales son ahora en buen estado de los regnos nostros, dubdando que por gentes naturales nostros no fuessen feytas algunas cosas en la mar cuentra las gentes del dito rey de Marruechos, los quales por los ditos tractamientos proveyçosos a los regnos nostros se podiessen embarguar, por esta razón embiamos al fiel portero nostro Arnalt Tarragó al noble e amado Jufré Gilabert de Cruyllas, almirant nostro, por esto vos dezimos e mandamos que luego vistas las presentes, sins tarda ni alarga ninguna, fagades deliurar al dito portero nostro una sagitia armada e otro vaxiello suficient en el qual el dito portero nostro pueda yr al dito noble en qualquiere partida que él lo trobará, como sea muyto necessario a nós que ·l dito almiral aya la información nostra que con el dito portero a él enbiamos. Dada en Balaguer sus nostro siello secreto a .VI. días de mayo en el anyo de nuestro Senyor de .M.CCC.XXX.VIII. Franciscus de Prohome, mandato regio facto per B. Maça, consiliarum, et vidit eam dominus infans Petrus.» [13]

Les instruccions a l'almirall, que duen la mateixa data de la missiva anterior — 6 de maig de 1338 —, són del mateix tenor, més o menys, que la lletra tramesa al batlle de València, i li recomanen que les galeres i els vaixells sota les seves ordres no facin cap mena de dany als súbdits del rei del Marroc, perquè no hi hagi cap pretext per a una ruptura de les negociacions en curs, almenys fins a nova ordre reial:

> «Don Pedro ... Al noble e amado Jufré Gilabert de Cruylles, almirall e consellero nostro, salut ... Fazemos-vos saber que por razón de algunos tractamientos que son seydos e son agora de present entre Nós e Albuhacem, rey de Marruechos, los quales creemos que con la ayuda de Dios venrán a buen estado e a servicio de Dios e nuestro, empero dubdando que por razón de las galeras e otros vaxiellos nostros que vós tenedes sea feyto algun danyo por mar a las gentes o vaxiellos del dito rey de Marruechos, e esto tornara a grant danyo e estorbo de los ditos tractamientos, por esto a vós dezimos e mandamos dins pena de nostra mercé e gracia que vós non consintades que los vaxiellos nostros o de nostras gentes que son con vós fagan danyo en ninguna manera a los vaxiellos e gentes del dito rey de Marruechos ni a las cosas suyas en mar ni en tierra, d'aquí a que otro mandamiento nostro ayades. E sobre esta razón, porque vós más cierto en seades, enbiamos a vós con la present carta al fiel portero nostro Arnalt Tarragó. E porque el siello nostro común y era en

[13] Id., f. 97 v.

Barchinone sobre expedición de muytos affers, por esto mandemos la present carta seer expeegada con nostro siello secreto. Dada en Balaguer a .VI. días del mes de mayo en el anyo desuso scripto [1338].» [14]

Sempre amb precaucions de seguretat, davant possibles paranys i falsificacions, és indicat a l'almirall que la lletra és duta pel porter reial — els porters reials eren els correus emprats per la Cancelleria — i que va amb el segell secret del rei, en lloc del segell comú, que era el que hom usava normalment per a aquesta mena de missives, però que ara havia restat a Barcelona per a l'«expedición de muytos affers».

Una altra lletra similar fou tramesa en la mateixa data «al noble e amado consellero nostro Guillem de Cervelló, portantveus de Procurador en el regne de València» perquè no consentís

«que ningún cossario ni qualquier otra persona no arme ni meta algún vaxiello en la mar pora ir en corso, per ningún seguramiento que los ditos cossarios o armadores ayan feyto o quissiesen fer, ni encara que ende aviessen atorgamiento nostro en especial...». [15]

VIII

Preparatius navals a València

Als Manuals de Consell de l'Arxiu Municipal de València són conservades dades referents al període ací estudiat, que demostren la gran preocupació despertada en aquell regne i a la ciutat del Túria per les noves d'una possible invasió dels benimerins. Cal no oblidar el nucli de població morisca, [16] que podia ésser una cinquena columna que afavorís aquella invasió. El 20 d'abril de 1338 els jurats de València ordenaven l'armament de quatre galeres i d'una barca, [17] que havien d'ésser posades sota el comandament de l'almirall Jofré Gelabert de Cruïlles, nomenat per a aquest càrrec feia poc més de cinc mesos, el 19 de novembre de 1337, amb la indicació expressa de

[14] Id., f. 98.

[15] Id., f. 98v.

[16] Henri Lapeyre, *Géographie de l'Espagne morisque* (S.E.V.P.E.N. 1959). Només a València hi havia, sembla, quatre-cents cinquanta-tres pobles moriscs, contra tres-cents un de cristians. Els moriscs no esperaven sinó un senyal d'invasió victoriosa per a revoltar-se.

[17] AMV, MC, A-3, ff. 219v-220. La major partida de les meves citacions de l'AMV, les he obtingudes del treball de l'enyorat company Manuel Dualde i Serrano, *Solidaridad espiritual de Valencia con las victorias cristianas del Salado y de Algeciras* (València 1950). Les obres dels historiadors valencians Boix, Escolano, Perales, Martínez i Aloy, Querol i algun altre, així com les *Memorias* de Campmany, que Dualde analitza en el seu indicat treball, no aporten res de nou a la investigació que ara ens ocupa.

«fieri de novo seu reparari facere de novo galeas vel alia quecumque vassella pro generali vel speciali armata nostra...». [18]

El 23 d'abril de 1338, davant els rumors creixents de grans preparatius navals entre els moros, auxiliats, segons sembla, pels genovesos güelfs, fou acordada la concessió, a compte de la ciutat de València, d'un nombre més gran d'armes destinades a l'estol. El 27 de maig d'aquell mateix any hom sabé que aquells genovesos armaven vint galeres a compte del rei francès, de la qual cosa fou donat avís a l'almirall Gelabert de Cruïlles. [19]

Mentrestant, l'acció diplomàtica que hem vist esbossada el maig de 1338 devia despertar algunes esperances de pau o treva; per això, el juny del mateix any, el Consell decidí de posar en venda, per innecessàries, les reserves de blat acumulades a l'*Almudin* com a mesura de precaució davant una possible guerra contra els benimerins invasors. [20]

El monarca català trameté al Marroc el noble Napoleó d'Aragó, segons que es desprèn de l'acord del 27 d'agost de 1338 en què hom accedeix a posar una galera a la disposició del rei i del seu ambaixador. Aquest mateix mes, Pere ordenava al seu tresorer general a València els preparatius contra el Marroc.

És d'un gran interès per a València la decisió presa a la mateixa sessió de crear al Grau de la ciutat unes drassanes on serien guardats tots els pertrets necessaris per a l'armament de les galeres: eixàrcies, veles, rems, peix, armes i altres elements. [21]

No he vist documents que esmentin les gestions ni els resultats d'aquella ambaixada de Napoleó d'Aragó. Probablement no menaren a res, car moltes accions diplomàtiques de l'època només eren artificis per a tranquil·litzar l'enemic i, mentrestant, anar-se preparant contra allò que els benimerins tramaven: la invasió de la Península. Si agafaven desprevingut l'enemic, millor. El mal era, però, que ningú no es fiava de ningú i tothom s'anava preparant per al combat decisiu. El novembre de 1338, el mateix rei, en persona, es trobava a València organitzant la defensa. [22]

El 3 de gener i el 16 de febrer de 1339 hi ha sessions del Consell dedicades a l'armament i a la previsió de queviures de cinc galeres per a l'armada de l'almirall Gelabert de Cruïlles. [23] El 24 i el 30 de març del mateix any,

[18] PRÒSPER DE BOFARULL, *CDIACA*, VII (Barcelona 1851), 78. És curiós que Bofarull només transcrivís en el seu recull el document del f. 7 del reg. 1111 i se li escapessin els altres nou, inèdits fins ara, del mateix registre referents al problema de l'estret i a la invasió dels benimerins, que formen la base documental del present treball.

[19] AMV, MC, A-3, f. 222.

[20] Id., fol. 231.

[21] Id., fol. 234v.

[22] ZURITA, l. VII, cap. XL.

[23] AMV, MC, A-3, ff. 258 i 263.

en sengles sessions, hom tractà de la designació de quatre prohoms de la ciutat de València, encarregats d'assessorar el rei i d'organitzar la defensa de Dènia i de la costa,[24] car des del final de l'any anterior els atacs per sorpresa a les costes alacantines prenien increment.[25]

IX

Els fets es precipiten: la guerra (1339-1340)

L'abril de 1339, davant la imminència de la guerra amb Granada i el Marroc, foren represes les negociacions amb Castella per a un acord definitiu. Mentrestant, l'almirall Cruïlles situà els vaixells a l'estret de Gibraltar per tal de destorbar el pas de tropes, queviures, armes i reforços cap a la Península per la costa granadina,[26] i el rei Pere, des de Xàtiva, distribuí els seus capitans encomanant-los zones per a la defensa de les costes i fronteres. El primer de maig de 1339, finalment, els ambaixadors del *Cerimoniós* i d'Alfons XI arriben a un acord definitiu per a dur a terme la guerra contra Granada i contra els seus aliats, els benimerins del Marroc. Podem llegir les obligacions respectives en el tractat d'aliança signat a Madrid.[27] Mentre l'estol de l'almirall Cruïlles navegava per la zona de l'estret, Alfons XI donava ordres a l'*adelantado* de Múrcia perquè s'oposés a tot moviment de tropes mores que intentessin de penetrar per terres de la Corona de Catalunya-Aragó.[28]

A la tardor de 1339 es trenca tota treva i són iniciades les hostilitats. L'esquadra de Jofré Gelabert de Cruïlles ataca Ceuta i hi captura diverses naus marroquines. Després s'adreça a Sevilla. L'almirall desembarca a les platges d'Algesires per lluitar en terra contra la morisma, però té la desgràcia d'ésser ferit per una sageta sarraïna i mor el 6 de setembre d'aquell any, esdeveniment que obliga l'esquadra catalana a retirar-se cap als ports valencians. El substitueix l'almirall Pere de Montcada.

Alfons XI, mentrestant, amb base a Sevilla, ataca l'enemic per terres de Ronda, Archidona i Antequera.[29] Abu-l-Hassan hi envia el seu fill Abdelmelik amb nombroses tropes de refresc, però aquest és derrotat el 20 d'octubre de 1339 i mor poc temps després prop de Lebrija.

[24] Id., ff. 266 i 271.
[25] Zurita, l. VII, cap. XL.
[26] Id., cap. XLVI.
[27] *Ibid.*
[28] Bofarull, *CDIACA*, VII, 97.
[29] Zurita, l. VII, cap. L.

X

Possible intervenció de Mallorca en el conflicte (1340)

La mort d'Abdelmelik semblà proporcionar un moment de respir, que tots els contendents aprofitaren per aparellar-se al millor possible per al moment que les hostilitats fossin represes.

Ja hem vist que el rei Pere, en la lletra del novembre de 1337 al seu ambaixador prop del papa, donava com un fet que «entre Nós e el rey de Mallorques ne entenem d'armar com pus tost puxam .xxx. [galeres]», per tal de resistir a les armades del rei del Marroc. Segons un historiador de Mallorca, [30]

> «el rey de Aragón pidió socorro al de Mallorca, determinó que se juntase su armada con la nuestra; porque la defensa del reino de Valencia consistía en la de las costas y en hallarse poderosos en el mar. Armáronse 22 galeras del rey de Aragón y 8 de la armada de Mallorca, con otros bajeles del rey de Castilla; y defendiéronse con reputación y valor las costas del reino, que habían empezado ya a infestar algunas galeras del de Marruecos. Sucedió esto a últimos de marzo de 1338».

Però no ens diu d'on pren la referència, que he tractat inútilment de trobar en la documentació.

És possible que el *Cerimoniós* confiés en l'aportació mallorquina i que aquesta li fallés per diverses raons, la principal de les quals devia ésser la mútua animadversió entre ell i Jaume III de Mallorca, cosa que l'impulsà a complir el seu secret desig de despullar Jaume del tron i anexionar-se els estats d'aquest.

En tot cas, allò que la documentació ens revela és que el 1338 el rei del Marroc havia enviat a les mars de Mallorca un estol de setze galeres que rondà per Cabrera i per Mallorca durant el mes d'agost, i que el 14 del mateix mes el lloctinent sollicitava de tots els batlles de l'illa que publiquessin crides per a reclutar voluntaris que s'allistessin als vaixells que hom armava contra el rei «del Garb», és a dir, del Marroc. El 21 tornava a escriure demanant que acudissin a la Ciutat tots els remers i ballesters i que hom posés en lloc segur els esclaus sarraïns.

[30] Juan Dameto, *La Historia general del reyno baleárico* (Mallorca 1631), 118. Per a les notícies referents a la possible participació de Mallorca en tots aquests fets he consultat el *Cronicon Maioricense* i les històries de Dameto, Mut i Alemany, del 1631 i el 1841, respectivament, així com els documents publicats per J. M. Quadrado i l'obra *Baleares* de Piferrer i Quadrado, sense trobar-hi gairebé res. Cal notar una manca de notícies semblant en la documentació manuscrita, de la qual he consultat els volums corresponents als anys 1330-1340 de totes les sèries de l'AHM; les de CR i de LC són les que m'han fornit més dades.

En comunicar al capità i al batlle d'Alcúdia, segona ciutat emmurallada de Mallorca, la proximitat de la flota marroquina, els ordenava d'encadenar els captius moros i de trametre la notícia al lloctinent a Menorca. El 23 d'agost el lloctinent escrivia:

> «... Vos fem saber que disapte hora de nona, l'estol del Rey de Algarb, que són .XVI. galeres a veles, entrà per les mars de Cabocorp faén la via del moll de Mallorques, al qual stol .XVI. galeres nostres e .XII. lenys armats e alscunes barches de penescalm, isqueren-los devant per encontre e el dit estol mès-se en fuyta axí que les nostres galeres lo seguiren ...»

Aquests documents ens proven que, als anys que ens ocupen, Jaume III tenia almenys setze galeres i dotze llenys armats, ultra altres embarcacions menors, estol que, com hem llegit, s'enfrontà amb el del rei del Marroc i el féu fugir. Potser no podia prescindir-ne sense córrer el perill terrible d'afeblir la defensa del seu regne.

Després de l'intent fracassat del 23 d'agost de 1338, el rei de l'Algarb feia grans preparatius per a renovar l'ofensiva amb mitjans més grans, segons que fou sabut el novembre d'aquell any. Això impel·lí el lloctinent a demanar que fossin armades sis galeres més i que fos adquirida la fusta necessària dels mercaders Ramon Montblanch, de València, i Bartomeu Costa, de Barcelona.

Arribem així al 20 de maig de 1339, en la qual data Jaume III de Mallorca signà un tractat de pau amb el rei del Marroc. [31]

Poc temps abans, en aquest mateix mes de maig de 1339, havia estat discutida i probablement acordada a Mallorca una talla o col·lecta per a afrontar les despeses copioses d'una possible guerra. Jaume III escriví, l'11 de maig, al seu lloctitnent a l'illa:

> «Vos scire non ambigimus qualiter per guerrarum negotiis que sperantur esse contra Regem Algarbii in Maioricis collecta certa extitit ordinata, licet autem pax inter Nos et dictum Regem prout significamus vobis per litteras alias fuerit reformata, ab exaccione quia dicte collecte velimus propterea abstineri ... Dat. Perpiniani .v. idus madii anno Domini .M°.CCC°.XXX°. nono.» [32]

I el 9 de juny, torna a escriure-li:

> «... Mandamus vobis quatenus nedum a levando tallium quod ordinatum fuerat in Maiorica pretextu Regis Garbi sed etiam ab eis ad que procedebatis pro sciendo ad quantum ascenderet tallium ipsum et quantum unusquisque in eodem contribuere teneretur, effectualiter abstineatis penitus et cessetis, quum

[31] N'existeix un text publicat al *BSAL*, 15 (1915), 317-318, tret de l'AHM, Suplicationum (1339-1342). Per als documents citats referents a l'estol marroquí, vegeu JOAN VICH I SALOM i JOAN MUNTANER I BUJOSA, *Documenta regni Maioricarum* (Palma 1945).

[32] AHM, LR, 10, f. 18 (segona numeració).

sic fieri volumus et ex causa. Dat. Perpiniani .VIIII. die junii .M°.CCC°.XXX°. VIIII°.». [33]

La talla o collecta esmentada, un cop signada la pau amb el Marroc, no era ja necessària. Però fa de mal comprendre que, si és certa la referència del préstec de vuit galeres mallorquines contra el rei del Marroc el 1338, com a ajut al de Catalunya-Aragó, del qual el de Mallorca era vassall, l'any següent aquest signi la pau i desisteixi de recollectar fons per a la possible guerra. Hi ha una altra lletra de Jaume III de Mallorca a Roger de Rovenach, el seu camarlenc i lloctinent a l'illa, datada el 20 de setembre de 1339, que tampoc no es compagina amb aquell ajut de les vuit galeres. Diu així:

«Rex Maioricarum.

Recordamur vobis pridie scripsisse quod eo quia perceperamus illustrem Regem Aragonum intencionis etiam quod Nos requiriret vigore conventionum inter Nos et ipsum renovatarum, ut Reges Algarbi et Granate diffideremus, provideretis una cum juratis taliter quod subditi nostri in partibus ipsorum Regum sarracenorum degentes occasione dicte diffidacionis dampnum aliquid paterentur nullo modo, prout in litteris vobis inde missis hec plenius narrabatur. Verum tamen dictus Rex Aragonum dictam requisitionem nobis non fecerit, credamusque quod illa vobis non faciet et ideo volumus et vobis mandamus quatenus si aliquid super predictis processistis, provideatis diligenter, una cum dictis juratis et taliter quod dicti nostri subditi terras dictorum sarracenorum Regum exire non curent premisse occasione donech aliud super inde eis fuerit intimatum, exprimendo ex secrete, ex parte nostra, quod in casu quo vellemus dictos Reges diffidare, taliter eis per nos provideretur quod dampnum pro inde aliquid minime paterentur et audaciter more solito in illis partibus conversentur. Dat. Perpiniani .XX°. die mensis septembris anno Domini .M°.CCC°.XXX°. nono.» [34]

Observem el to displicent de Jaume III de Mallorca davant les insinuacions de Pere III: no és ni el fons ni la forma d'un aliat que ha cooperat amb vuit galeres a l'armada d'aquest darrer. D'altra banda, l'agost del mateix 1339 tingué lloc un incident greu amb l'armada castellana d'Alfonso Jofré Tenorio, que capturà un vaixell mallorquí i s'apoderà de les mercaderies que transportava, per la qual cosa Jaume III protestà i amenaçà amb marques i represàlies «super universis bonis subditorum dicti Regis Castelle». Alfons XI resolgué l'afer fent justícia i confirmant als mallorquins el privilegi del 1334 d'anar pels seus dominis i de comerciar-hi lliurement.

Hi ha encara un document sense data, però que per les dades que conté ha d'ésser també del 1339, on Jaume III de Mallorca dóna instruccions a un emissari o ambaixador seu prop del rei del Marroc, perquè el convenci de la seva bona fe en signar la pau, tot i les notícies que hagin pogut arribar

[33] Id., f. 23 (s. n.).
[34] Id., f. 48 (s. n.).

al rei del Marroc d'un *possible* ajut en galeres mallorquines per a la flota del rei de Catalunya-Aragó. En aquestes instruccions Jaume ens fa conèixer la insistència de Pere a obtenir les galeres promeses per ell, però manifesta alhora els seus dubtes, que el porten a consultar «ab mestres de theologia e doctors de leys e de decrets», que li han demostrat que estava obligat a ajudar el rei de Catalunya-Aragó per conveni anterior a la pau amb el del Marroc. De tota manera li assegura que a Mallorca no serà armat cap vaixell contra el Marroc, d'acord amb la pau signada.

> «Aquests són los capítols els quals deu dir lo missatge qui deu anar al rey de Algarb per lo senyor nostre rey.
>
> Primerament, feta la salutació, diga al dit rey que·l senyor rey nostre de Mallorques *moltes vegades e moltes* és estat request per lo rey de Aragó, son cosí e cunyat, que per vigor d'una covinença feta entre·ls dits senyors reys de Mallorques e de Aragó, ajudàs lo dit rey de Aragó contra lo dit rey de Algarb. E contén-se en la dita covinença, amb homenatge e sagrament fermada, que cascun d'ells sia tengut l'altre defendre e ajudar contra tots los hòmens del món.
>
> Item, lo dit missatge enforme lo dit rey de Algarb de la covinença damunt dita, ço és assaber, que la dita covinença no és ara novellament feta entre los dits senyors reys qui ara són, mas és renovellada, car començà ja molt ha, en temps dels senyors reys en Pere de Aragó, besavi d'aquest rey qui ara és, e d'en Jacme de Mallorques, avi del dit senyor nostre rey qui és ara, e és stada continuadament renovellada per los successors d'aquell des tro ara.
>
> Item, lo dit missatge diga al dit rey de Algarb que dos anys són passats, o engir, que·l dit senyor rey de Aragó requerí lo dit senyor nostre rey, per vigor de la dita covinença, que li ajudàs contra lo dit rey de Algarb, la qual cosa *lo dit senyor nostre Rey ha elongat de fer entrò ara,* volent-se enformar ab mestres en theologia e doctors de leys e de decrets, si per vigor de la dita covinença era tengut de ajudar al dit rey de Aragó contra lo dit rey de Algarb, e finalment, haüt consell ab mestres en theologia e doctors de leys e de decrets, ha trobat que ell era tengut, per vigor de la dita covinença, de ajudar lo dit rey de Aragó contra lo dit rey de Algarb, no contrastant la pau feta entre el dit senyor nostre rey e el rey de Algarb ... en les altres coses emperò entén servar la pau feta entre ells e vedarà que en les terres sues no armen per neguna persona galeas ne altres lenys en offenció del dit rey de Algarb ni de les terres sues, ab que però lo dit rey vulla servar la dita pau.»

L'explicació de Jaume III no deixa lloc a dubtes. Fou requerit «moltes vegades e moltes» pel rei Pere, en virtut del vassallatge acordat entre Pere II, besavi del *Cerimoniós,* i Jaume II de Mallorca, avi de Jaume III: aquesta era la raó remota. La raó pròxima era que feia cosa de «dos anys» — recordem l'ambaixada de Pere III al papa el 1337 — el rei de Catalunya-Aragó havia requerit l'ajut del de Mallorca contra el Marroc. Jaume III consulta els teòlegs i doctors en lleis per saber si hi està obligat o no, i resulta que sí, que hom l'hi creu obligat, bé que ell ha donat llargues a l'afer

fins al moment present. Això demostra que l'afirmació dels historiadors que donen com a segur que el 1338 havia prestat vuit galeres al rei Pere no té base. La pau fou signada el 1339 i poc temps després hi ha les instruccions que hem transcrit en les quals Jaume III reconeix que, tot i les seves vacil·lacions i consultes i el resultat que aquestes tingueren, «ha elongat de fer entrò ara...»

El 13 de gener de 1340 trobem encara una altra lletra de Pere a Jaume, en la qual li comunica que ha de fornir al rei de Castella trenta galeres: «triginta galee in Ispaniarum trajectu»; i torna a sol·licitar deu galeres de les quinze que Jaume li havia promès:

> «cum decem galeis vestris ex illis videlicet quindecim quas nobis ad certum tempus pro dicti prosequcione negotii promissistis». [35]

Tot indueix a pensar que degué haver-hi promeses que no arribaren a ésser complertes, i que hom ha llegit en alguna referència allusions a aquestes vuit galeres degudes per Jaume III a Pere III. Ni ho corrobora la documentació, ni és dins l'esperit dels personatges.

XI

La lluita prossegueix (1340)

Abu-l-Hassan, furiós per la mort del seu fill Abdelmelik, atacà, l'abril de 1340, amb seixanta galeres i fins amb dos-cents cinquanta vaixells de diferents tipus, l'esquadra castellana, l'almirall de la qual, Jofré Tenorio, morí en el combat. Alfons XI escriví el 14 d'abril al rei Pere reclamant socors, d'acord amb el tractat de Madrid, i pregant-li que fes que les seves hosts ataquessin per les fronteres amb els moros, a fi d'alleujar la pressió d'aquests contra els castellans. Pere escriu al rei de Castella consolant-lo

> «de la perdición de las naves et de las galeas vuestras e nuestras en la batalla que l'otro día ovieron con la flota del rey de Marruechos ... ». [36]

L'almirall Pere de Montcada, nomenat per a aquell càrrec el 6 de maig de 1340, acudí tan aviat com li fou possible cap a les costes granadines i marroquines per impedir així el pas de reforços. Però els benimerins, aprofitant el desconcert que havien causat, de primer, la mort de l'almirall català

[35] Bofarull, *CDIACA*, VII, 105.
[36] Id., 114.

i, després, la derrota de la flota de l'almirall castellà, havien concentrat tropes invasores, les havien passades en aquesta part de l'estret i posaren setge a Tarifa.

A les terres de la Corona catalano-aragonesa hom feia preparatius i reclutava homes per a la lluita. A València tingué lloc, el juny de 1340, un Parlament i fou creat el dret de l'*almoyna,* a fi de recollectar fons per a armaments navals més considerables i de posar en peu de guerra tota la part anomenada la marina de València, és a dir, la zona de la costa.[37] Fins i tot de Portugal i de Gènova foren enviats vaixells de reforç als castellans.

XII

Ambaixades al papa

Alfons XI trameté, el setembre de 1340, uns ambaixadors a la Cort Pontifícia, a Roma, i escriví a Pere III sollicitant un guiatge per a ells. El monarca català, per la seva part, nomenà, l'octubre del mateix any, Ramon Cornel com a ambaixador davant el papa Benet XII, en substitució de Ramon de Boïl, amb instruccions detallades per al compliment de la seva missió, que era d'obtenir l'ajut del summe pontífex contra «el rey de Marrochs enamich malvat de la fe cathòlica», el qual,

> «haüda victòria sobre la mar et tenent aquella poderosament ha tramesa et feta passar deçà mar grant gent de cavall e de peu et armes et viandes et altres apparellaments et no cessa de fer passar cascun dia en gran multitut ... ».

Entre altres coses, Pere sollicitava l'ajut pecuniari que consistia a poder percebre en tres anys el delme dels sis anys següents. I com que aquest ajut, davant la importància de les despeses, era insuficient, car ascendia a unes vint mil lliures anuals, sollicitava una «major gràcia», que detalla: tots els beneficis eclesiàstics d'un any; les deixes pietoses i els llegats incerts; que es dignés atorgar Croada i indulgències, la percepció de les quals engrossiria els cabals necessaris, i encara d'altres gràcies. Per fi el papa, que havia estat una mica remís davant les mateixes demandes fetes per Ramon de Boïl, accedí en part a les sollicitades ara a través del nou ambaixador.[38]

[37] AMV, MC, A-4, f. 5 v.
[38] Bofarull, *CDIACA,* VII, 129.

XIII

Batalla del Salado (1340)

Mentre la marina catalana bloquejava l'estret i tractava d'impedir tant com li era possible el pas de reforços de l'Àfrica a la Península, les tropes castellanes ajudades per les portugueses — uns tretze mil genets amb el nombre corresponent d'infants — desferen la morisma dels benimerins a les vores del Salado, el 30 d'octubre de 1340, victòria que posava punt final a les invasions sarraïnes. El rei del Marroc fugí a Gibraltar i d'allí a Ceuta. El de Granada es refugià a Marbella, disposat també, si calia, a fugir.[39]

El Marroc, després de la derrota del Salado, acceptà les propostes de pau del rei de Catalunya-Aragó, l'atenció del qual començava ja a ésser absorbida pel problema de Mallorca.

Potser era el moment, si no s'haguessin interposat altres projectes i determinades rivalitats, d'acabar d'un cop la Reconquesta. Alfons XI prosseguí amb ardidesa la lluita fins a la seva mort el 1350. Aquest esforçat monarca castellà hauria posat fi, probablement, al domini sarraí sobre Espanya, «si Déu no hagués mirat amb ulls de misericòrdia els musulmans posant fi a la seva vida», segons frase de l'historiador Benaljatib.[40]

Però el problema entre Pere *el Cerimoniós* i Jaume III de Mallorca, d'una banda, i les guerres d'aquell amb Pere I *el Cruel* de Castella i altres problemes més, de l'altra, prolongaren l'existència dels moros en territori hispànic fins al 1492, és a dir, gairebé un segle i mig més.

XIV

Penetració pacífica i mercantil a l'Àfrica del Nord

Després de la derrota del Salado i, sobretot, després de la mort d'Alfons XI, hi hagué una mena d'equilibri hispano-musulmà més o menys estable, però eficaç. La lluita armada fou substituïda per una penetració lenta i hàbil dels cristians per mitjà de les relacions comercials: per l'*Art de la Mercaderia*. Hom cercà la seguretat de les rutes comercials, en particular entre les illes

[39] Zurita, l. VII, cap. LIII.

[40] Andrés Giménez Soler, *La Corona de Aragón y Granada: Historia de las relaciones entre ambos reinos* (Barcelona 1908), 263. Recordem que l'estudi de Giménez Soler és encara avui, seixantados anys després de la seva redacció, el més documentat sobre el tema.

de la Mediterrània occidental: Sicília, Còrsega, Sardenya, les Balears, Malta, Gerba i altres de més petites, que dominen els corredors o canals per on una navegació per la costa, de cabotatge, intentava de guardar-se dels elements i dels corsaris i pirates.

Per a l'expansió comercial a l'altra banda de l'estret, hom cercà així mateix, mitjançant tractats de pau i treva, d'assegurar la navegació pel corredor que fa d'avantsala de Gibraltar, és a dir, el litoral murcià i granadí, com també el marroquí, amb les places dominants de Gibraltar, Algesires i Ceuta.

En aquesta penetració, els mercaders de les terres catalanes — del Principat, valencians, mallorquins — foren ajudats, en primer lloc, per les rivalitats internes de les tribus barbaresques i marroquines, en les quals intervenien amb milícies mercenàries cristianes, cedides a aquest o aquell cap, reietó o soldà; en segon lloc, per la inferioritat de la marina musulmana davant els pilots dels vaixells de la Corona de Catalunya-Aragó i de la de Mallorca; en tercer lloc, per l'enginyosa organització de la xarxa de duanes i d'alfòndecs o dipòsits de mercaderies d'aquells comerciants. [41]

Les importacions i exportacions d'un gran nombre de productes foren l'element vital del comerç de Barcelona, de València i de Mallorca. Aquests tres grans ports, juntament amb altres de menors del litoral mediterrani i de les illes, foren centres d'importació i de redistribució en totes les direccions de la Mediterrània oriental i occidental i àdhuc fins a Flandes i la mar del Nord. [42] No solament espècies i sedes de l'Orient reexportades als ports de la Península o del Nord d'Àfrica; o el sucre i el cotó d'Egipte tramesos a diverses destinacions; sinó també un actiu comerç d'esclaus — mà d'obra, agricultors i serveis a l'Edat mitjana —, que provenien de diversos països, sarraïns, tàrtars, búlgars, russos i cristians presoners de guerra, com els sards. [43]

[41] CH. EMMANUEL DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib aux XIII et XIV siècles* (París 1966). Aquest important estudi, bé que acaba aproximadament vers l'època que he intentat d'exposar, conté un gran nombre de dades i d'informació que faciliten la visió de conjunt de les relacions de la Corona catalano-aragonesa i el Marroc, amb documentació de primera mà, sobretot del Principat i de Mallorca.

[42] F. SEVILLANO I COLOM, *De Venecia a Flandes, vía Mallorca y Portugal (s. XIV)*, comunicació presentada al Congrés Hispano-portuguès tingut a Oporto el juny de 1968. Estudia les relacions comercials entre Mallorca, Venècia, Flandes i Portugal, i especialment la línia regular dels venecians a Flandes (segle XIV) amb escala a Mallorca. *(BSAL*, 33 (1968), 1-33.)

[43] F. SEVILLANO I COLOM, *Cautivos sardos en Mallorca (s. XIV)*, en premsa als «Studi Sardi».